

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ЯК УМОВА ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Досвід провідних країн засвідчує, що розвиток аграрного сектора економіки є одним з основних чинників стабілізації соціально-економічних відносин як у регіонах, так і в країні загалом, а отже її продовольчої безпеки.

Оскільки сільськогосподарське виробництво й надалі залишається однією з основних сфер економіки України, закономірним є зростаючий інтерес учених-економістів до проблем розвитку сільськогосподарських підприємств у контексті вирішення проблеми продовольчої безпеки. Актуальність дослідження саме таких аспектів проблеми підвищується у зв'язку зі вступом України до СОТ.

Проблема забезпечення продовольчої безпеки населення стала предметом активного розгляду світовим співтовариством у зв'язку із соціально-економічними процесами в країнах, що розвиваються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На актуальність проблеми продовольчої безпеки, як пріоритету агропродовольчої політики, вказують численні теоретичні дослідження і узагальнення як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема праці Алтухова А.І., Амбросова В.Я., Білика Ю.Д., Бойка В.І., Борщевського П.П., Власова В.І., Галушка В.П., Гордєєва А.В., Доманчука Д.П., Ільїної З.І., Кваші С.М., Лукінова І.І., Маслакова В.В., Олійника В.М., Пасхавера Б.Й., Румянцевой Е.Е., Саблука П.Т., Топіхи І.Н., Точиліна В.О., Трегобчука В.М., Фесини А.А., Хорунжого М.Й., Худолій Л.М., Черевка Г.В., Шубравської О.В., Гойчук О.І., наукового доробку вчених, які досліджували проблеми національної безпеки, – Богданова І.Я., Гейця В.М., Губського Б.В., Єрмоленка М.М., Жаліла Я.А., Мунтіяна В.І., Пирожкова С.І., Шлемка В.Т. та інших вчених-економістів.

Не зменшуючи значення робіт, присвячених проблемі дослідження продовольчої безпеки необхідно відзначити, що багато теоретичних питань є ще нерозв'язаними, залишаються дискусійними, а в ряді випадків і не поставлені.

Невирішені частини загальної проблеми та мета статті. Завдання дослідження полягають в комплексному вивченні питань продовольчої безпеки, пов'язаних з необхідністю з'ясування особливостей та умов формування АПК в сучасних умовах, дослідження причин, що перешкоджають його розвитку, розробці основних напрямків реформування, його перспектив та механізмів регулювання.

Виклад основного матеріалу. Продовольча безпека є однією з вирішальних складових загальноекономічної безпеки будь-якої держави. Завдяки їй досягається сталий соціально-економічний розвиток суспільства, його демографічне відтворення.

Продовольча безпека країни вимірюється конкретними параметрами, які кількісно визначають стан її агропромислового сектору. Експерти Продовольчої сільськогосподарської організації (FAO) оцінюють стан продовольчої безпеки світу за двома показниками – обсягом перехідних (до наступного врожаю) світових запасів зерна та рівнем його виробництва в середньому на душу населення. Гарантією продовольчої безпеки є перехідні запаси, що відповідає 60 дням, або 17% світового споживання зерна. Динаміка виробництва зернових на душу населення визначає тенденції розвитку світового агропродовольчого комплексу в цілому. Цей показник за 70-их років збільшився на 6,5%

(з 305 кг в середньому в 1969-71 роках до 325 кг в 1979-81 роках), у 80-х роках зростання майже не було, а в 90-ті роки він склав 430 кг.

Продовольча криза в сучасному світі підриває здоров'я більше одного млрд. чоловік і безпосередньо загрожує чверті населення країн, що розвиваються, нормальним умовам життя та праці в цих країнах, а також до 5% населення розвинутих країн. За даними експертів ООН, протягом двох останніх десятиріч через недоїдання і голод щорічно вмирало близько 50 млн. чол. Найбільш важкий стан з забезпеченням продовольством населення у 40 найбідніших країнах світу, які входять до так званої "зони голоду", що охоплює екваторіальну частину Африки і Південно-Східну Азію [3, с.46].

Для України проблеми досягнення продовольчої безпеки мають особливо важливе значення, що зумовлюється насамперед сучасним станом розвитку АПК. Глибока загальноекономічна криза в Україні зумовила критичний стан в її сільському господарстві.

Слід зазначити, що на рівень національної продовольчої безпеки впливають численні фактори, серед яких потужність та здатність національного АПК адекватно реагувати на кон'юнктуру продовольчого ринку, надійність ресурсного забезпечення і кооперативних зв'язків АПК, наявність необхідних обсягів перехідних запасів; платоспроможність населення і доступність продовольства для всіх громадян; ступінь захищеності вітчизняних виробників продовольчих товарів від імпортних інтервенцій тощо.

За останні роки рівень продовольчої безпеки України знизився до критично небезпечної межі. За калорійністю та якісним складом раціону харчування Україна перейшла від рівня розвинених країн (3300-3800 ккал) до межі продовольчої безпеки (2500 ккал), а за споживанням протеїнів тваринного походження опинилася нижче цієї межі.

Сільське господарство - єдине серед основних галузей національної економіки - залишається збитковим протягом останніх років, унаслідок чого знизилася можливість для його розширеного відтворення.

Капітальні вкладення в АПК за рахунок усіх джерел фінансування тільки за останній період скоротилися в дев'ять разів, а в сільське господарство - майже в 22 рази. Трудовий аграрний потенціал використовується з низькою ефективністю, а продуктивність праці в аграрному секторі має сталу тенденцію до зниження, її рівень в 10 разів нижчий за відповідні показники розвинених країн [5].

Так в 2009 році обсяг виробництва продукції рослинництва порівняно з січнем-серпнем 2008 року був меншим на 1,6%, у тому числі в аграрних підприємствах - на 11,4%. У загальному валовому зборі зернових і зернобобових культур близько 70% припадає на озимі зернові культури, яких вироблено 25,5 млн. т (на 14,5% менше, ніж торік), у тому числі пшениці озимої - 20,8 млн. т (на 20,1% менше). Порівняно з початком вересня 2008 року валовий збір ярих зернових культур (11,0 млн. т) скорочено на 15,5%.

Господарствами всіх категорій у січні-серпні 2009 року реалізовано на забій 1,7 млн. т худоби та птиці (у живій вазі), що на 0,8% менше порівняно з відповідним періодом 2008 року, вироблено 8,2 млн. т молока (на 1,0% менше) [5].

Не втрачає актуальності проблема забезпечення якості продовольства, яке постачається на споживчий ринок, особливо з огляду на те, що значні території України постраждали від різних техногенних забруднень. Зниження рівня продовольчого споживання в кількісному і якісному вимірах є однією з причин зменшення природного приросту населення, тривалості його життя, погіршення інших показників життєдіяльності населення як головної продуктивної сили.

За даними статистики на сьогодні в Україні сформувалася усталена тенденція до зменшення населення країни, щорічні показники смертності перевищують відповідні показники народжуваності, коефіцієнт природного приросту набув від'ємних значень, а узагальнений показник якості (рівня) життя – очікувана тривалість життя – знизився з 65,6 років для чоловіків та 74,9 для жінок у 1990 р. до 62,7 – для чоловіків та 74,1 – для жінок у 2008 році та є одним з найнижчих у Європі (наприклад, у Німеччині очікувана тривалість життя становить відповідно 74,5 та 80,5 років) [5].

Разом з тим нині показники, що характеризують споживання продуктів харчування населення України і визначають рівень її продовольчої безпеки, не відповідають рівню економічно розвинутих країн. Відносно до раціональної норми нині споживається м'яса і м'ясопродуктів – 35-40%, молока і молокопродуктів – 50-60%, яєць – 60-70%, риби і рибопродуктів – 50-60%, овочів і баштанних – 60-70%, фруктів і ягід – 25-30%. Протягом останніх п'ятнадцяти років у країні спостерігається одноманітне жирowo-вуглеводне харчування більшої частини населення. Енергетична цінність раціону як дорослих, так і дітей забезпечується вуглеводами на 50-80% за рахунок хлібобулочних і кондитерських виробів, картоплі та цукру [1, с.23].

Продовольча безпека країни означає, що національна економіка та її найбільший сектор не відчуває тиску з боку імпорту. Це особливо важливо для економіки з високою часткою сільського господарства у ВВП. Тому потребує вирішення проблема імпорту та контрабанди продовольства, яка несе загрозу не тільки економіці країни, а й здоров'ю населення.

За даними міністерства економіки, граничні рівні вже порушено в одному з ключових індикаторів – частці імпорту в структурі основних продуктів харчування. Згідно з методологією, нормальною вважають ситуацію, коли частка імпортованих продуктів не перевищує 30%. Однак із загального обсягу спожитих 2008 року рибопродуктів імпортовані становили 71,1%, фруктів – 64%, олії (через закупівлі пальмової олії для потреб харчової промисловості) – 56,5% [6].

Частка імпорту в структурі споживання інших продуктових груп не перевищувала 5%, за винятком м'ясопродуктів (11,5%). За даними Мінекономіки, загальне споживання м'ясопродуктів в 2008 році становило лише 57% установленної норми, молочних продуктів – 59%, овочів (за винятком картоплі) – 74%, рибопродуктів – 77%. Найнижчою є частка споживання фруктів – 47%. [2, с.4].

Нині для забезпечення раціональних норм споживання м'яса та м'ясопродуктів щорічно необхідно забивати більше 5 млн. великої рогатої худоби, 8,5 млн. голів свиней, 700 млн. голів птиці. Однак, існуюча чисельність поголів'я в Україні не зможе забезпечити в необхідних обсягах тваринницькою продукцією населення в найближчому майбутньому. Тому швидко поповнити свій раціон можна двома шляхами: або за рахунок імпортованої м'ясної продукції невідомого походження, що не відповідає санітарним нормам, або продукцією, яка достатньо повноцінна за своєю структурою, щоб бути близьким заміном м'ясних продуктів, яка до того ж має короткий термін виробництва [1, с.25].

Вимагає якнайшвидшого вирішення проблема цінової політики при закупівлі продуктів.

Середні ціни продажу аграрної продукції сільськогосподарськими підприємствами за всіма напрямками реалізації за січень-серпень 2009 року порівняно з відповідним періодом 2008 року зменшилися на 15%, у тому числі на продукцію рослинництва – на 26%, а на продукцію тваринництва – зросли на 3%. У серпні 2009 року порівняно з липнем середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції зменшилися на 1%, у тому числі продукції рослинництва – на 2%, а продукції тваринництва - збільшилися на 1% [5].

Даний аналіз свідчить проте, що зараз овочі, фрукти та зернові аграрії вимушені продавати за цінами, які нижчі за торішні. Закупівельникам не вигідно купувати українську сільгосппродукцію, оскільки зарубіжні сільгоспвиробники пропонують той же продукт за більш низькою ціною.

Закупівельні ціни на молоко і м'ясо, знаходяться у межах «норми», яка не завжди покриває навіть витрати на виробництво. Такі закупівельні ціни на товари вітчизняних сільгоспвиробників - це загроза продовольчій безпеці країни. За умови непомірних цін на матеріальні ресурси, можна констатувати, що нинішня ситуація у сільському господарстві на межі катастрофи.

Незважаючи на те, що закупівельні ціни падають, роздрібні ціни продовжують зростати. Наприклад, один із основних продуктів - картоплю - закуповують цього року за ціною 2003-го року, тобто по 1 грн., хоча роздрібна її ціна сягає 2,5-3 грн. Практично та ж ситуація і з зерновими та олійними культурами. Експертні оцінки зводяться до того, що Україні необхідно працювати на експорт товарів, а не на імпорт.

За прогнозами Світового банку, більшість чинників, які спровокували зростання цін на продовольчі товари в 2007-2008 роках, збережуться в середньостроковій перспективі, тобто протягом найближчих двох-трьох років.

Неефективно використовуються в сільському господарстві країни трудові ресурси, які є найбільш продуктивною складовою частиною всього аграрного виробничого потенціалу. Внаслідок цього знижується продуктивність праці. В сільському і лісовому господарстві, включаючи особисте підсобне господарство, кількість працюючих у 2008 році була фактично такою ж, як у 1999 році (близько 5 млн. чоловік), за майже дворазового скорочення обсягів виробництва в аграрній сфері.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проблема підвищення рівня продовольчої безпеки України вимагає від держави термінових заходів по наступних напрямках:

- здійснення активної аграрної політики, спрямованої на якнайшвидше подолання кризових явищ, забезпечення роботи АПК у ринкових умовах, утвердження в перспективі нашої держави як країни з високоефективним експортоздатним сільським господарством на базі використання найновіших технологій;
- всебічний розвиток інфраструктури аграрного ринку; поліпшення економічних і фінансово-кредитних відносин на селі;
- стимулювання інвестицій у розвиток сільського господарства та переробних підприємств АПК;
- раціональне поєднання ринкових та позаринкових механізмів розвитку АПК.

Оскільки сучасні можливості інвестування обмежені, необхідно базувати державну аграрну політику на результатах земельної реформи і реорганізації сільськогосподарських підприємств. Основні важелі цієї політики мають бути спрямовані на захист сільського господарства та харчової промисловості від негативних факторів впливу.

Анотація

В статті досліджуються теоретико-методологічні засади формування системи продовольчої безпеки, як умови збалансованого розвитку АПК. Здійснено наукове узагальнення рівня забезпечення національної продовольчої безпеки та визначено фактори, що впливають на її стан. Визначено загальні засади формування і регулювання ринку продовольчої продукції та сировини. Розглянуто особливості формування і функціонування продовольчого ринку України та перспективи його розвитку.

Визначено механізми державного регулювання системи продовольчої безпеки.

Ключові слова: продовольча безпека, агропромисловий комплекс, аграрні підприємства, продовольство, споживчий ринок, цінова політика, закупівельні ціни.

Аннотация

В статье исследуются теоретико-методологические основы формирования системы продовольственной безопасности, как условия сбалансированного развития АПК.

Выполнено научное обобщение уровня обеспечения национальной продовольственной безопасности и определены факторы, что влияют на ее состояние. Определено общие основы формирования и регулирования рынка продовольственной продукции и сырья. Рассмотрены особенности формирования и функционирования продовольственного рынка Украины и перспектив его развития.

Определены механизмы государственного регулирования системы продовольственной безопасности.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, агропромышленный комплекс, аграрные предприятия, продовольствие, потребительский рынок, ценовая политика, закупочные цены.

Summary

In the article are researched the theoretic-methodological bases of forming of a food-safe system as a condition of balanced development of AIC. Is made the scientific grounding of a providing level of national food safeness and are determined the factors that have the influence on its condition.

Are determined the general bases of forming and regulating of a market of food production and raw material. Are looked through the peculiarities of forming and functioning of a food market in Ukraine and perspectives of its development

Key-words: food safeness, agroindustrial complex, agrarian enterprises, food products, consumer market, price policy, prices.

Список використаної літератури:

1. Гойчук О.І. Продовольча безпека та значення агропромислового грибівництва в її забезпеченні // Загальні проблеми економіки. – 2008. – № 11.-С.21-25.
2. Концевич В. Продовольча безпека України під загрозою // Львівська газета.- 15 серпня, 2008 року, № 118 (426)).
3. Лукінов І. І. Продовольча безпека у світовому вимірі // Економіка АПК. – 2001. – № 4.
4. Руликівський В.П. Роль та місце продовольчої безпеки в системі забезпечення національної безпеки України // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України.-2008.-№4.-С.43-48.
5. www.ukrstat.gov.ua.
6. www.me.gov.ua.